

Politologie a mezinárodní vztahy

Peter Brezina
Cyril Svoboda

Vysokoškolská učebnice

Odborné nakladatelství Vysoké školy ekonomie a managementu

VŠEM

VYSOKÁ
ŠKOLA
EKONOMIE
A MANAGEMENTU

POLITOLOGIE A MEZINÁRODNÍ VZTAHY

Vysoká škola ekonomie a managementu

2023

Politologie a mezinárodní vztahy

Seznam autorů:

JUDr. Bc. Peter Brezina, Ph.D.

JUDr. Cyril Svoboda, Ph.D.

Copyright © Vysoká škola ekonomie a managementu 2023

Vydání třetí. Všechna práva vyhrazena

ISBN: 978-80-88502-20-3

Vysoká škola ekonomie a managementu

www.vsem.cz

Žádná část této publikace nesmí být publikována a šířena žádným způsobem a v žádné podobě bez výslovného svolení vydavatele.

Obsah

Seznam obrázků	8
Seznam tabulek	9
Značky a symboly v učebním textu	10
Úvod	11
1. KAPITOLA: POLITIKA A POLITOLOGIE	13
1.1 Co je politika?	14
1.1.1 Politika jako umění vládnout	15
1.1.2 Politika jako věci veřejné	15
1.1.3 Politika jako kompromis a konsens	16
1.1.4 Politika jako moc a rozdělování zdrojů	16
1.2 Co je politologie?	16
1.2.1 Platón a Aristoteles	16
1.2.2 Machiavelli	17
1.2.3 Společenská smlouva	17
1.2.4 Právo a politologie	17
1.2.5 Politologie jako věda	18
1.3 Některé základní politologické pojmy	18
1.3.1 Moc	18
1.3.2 Autorita	19
1.3.3 Legalita a legitimita	20
2. KAPITOLA: POLITICKÉ IDEOLOGIE	23
2.1 Co jsou to politické ideologie?	24
2.2 Klasické politické ideologie – tzv. ideologický trojúhelník	25
2.2.1 Liberalismus	25
2.2.2 Konzervatismus	26
2.2.3 Socialismus	27
2.2.4 Ideologický trojúhelník	28
2.3 Jiné směry	29
2.3.1 Nacionalismus	29
2.3.2 Environmentalismus	30
2.3.3 Feminismus	30
2.4 Politická levice a pravice	31
3. KAPITOLA: DEMOKRACIE A NE-DEMOKRACIE	34
3.1 Formy vlády	35
3.2 Demokracie	36
3.2.1 Přímá demokracie	37
3.2.2 Nepřímá demokracie	37

3.3	Ne-demokratické (autokratické) formy vlády	38
3.3.1	Totalitarismus	38
3.3.2	Autoritářské režimy	39
3.3.3	Hybridní režimy	39
4.	KAPITOLA: POLITICKÉ STRANY A JINÍ POLITIČTÍ AKTÉŘI	42
4.1	Političtí aktéři	43
4.2	Politické strany	43
4.2.1	Vývojově-organizační typologie politických stran	43
4.2.2	Ideově-programová typologie politických stran	45
4.2.3	Členění politických stran podle velikosti	45
4.2.4	Cleavages – konfliktní linie ve společnosti jako důvod vzniku stran	46
4.2.5	Funkce politických stran	47
4.3	Stranické systémy	48
4.4	Zájmové skupiny	49
4.5	Střet zájmů	49
5.	kapitola	
	Volby a volební systémy	53
5.1	Volby v demokracii	54
5.2	Volební systémy	54
5.2.1	Většinové volební systémy	55
5.2.2	Proporční volební systém	56
5.2.3	Směšené volební systémy	57
5.3	Volební systémy a stranické systémy	58
5.4	Volební systém a politický systém	58
6.	KAPITOLA: STÁT, POLITICKÉ INSTITUCE A POLITICKÉ REŽIMY	61
6.1	Stát	62
6.1.1	Státní území	62
6.1.2	Státní národ (lid)	63
6.1.3	Státní moc	63
6.2	Typologie struktur státu	64
6.2.1	Unitární stát	64
6.2.2	Federace	64
6.2.3	Konfederace	64
6.2.4	Seskupení států	64
6.3	Státní orgány – politické instituce	65
6.3.1	Dělbá moci	65
6.3.2	Parlament	65
6.3.3	Hlava státu a vláda	65
6.3.4	Soudnictví	66
6.4	Politické režimy	66
6.4.1	Parlamentní režim	66
6.4.2	Prezidentský režim	67
6.4.3	Poloprezidentský režim	67

7. KAPITOLA: PRÁVNÍ RÁMEC POLITICKÉHO SYSTÉMU V ČR	70
7.1 Právní řád	71
7.1.1 Právní kultury	71
7.1.2 Právo a mimoprávní normativní systémy	72
7.1.3 Prameny práva	73
7.2 Ústavní pořádek České republiky	74
7.2.1 Ústava České republiky jako základní zákon	75
7.2.2 Zákonodárná moc	76
7.2.3 Moc výkonná	80
7.2.4 Soudní moc	84
7.3 Politické strany v ČR	86
8. KAPITOLA: OCHRANA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD V ČR	89
8.1 Listina základních práv a svobod	90
8.2 Jednotlivé okruhy základních práv	91
8.2.1 Svoboda	91
8.2.2 Právo na život	91
8.2.3 Státní moc	92
8.2.4 Ochrana osobnosti	92
8.2.5 Rovnost	92
8.2.6 Zákaz diskriminace	92
8.2.7 Další základní práva	93
8.2.8 Hospodářská, sociální a kulturní práva	95
8.2.9 Politická práva	97
8.2.10 Právo na soudní ochranu	98
9. KAPITOLA: ZÁKLADY MEZINÁRODNÍHO PRÁVA	102
9.1 Pojem a specifika mezinárodního práva	103
9.2 Prameny mezinárodního práva	103
9.2.1 Mezinárodní smlouvy	104
9.2.2 Mezinárodní obyčej	106
9.3 Vztah mezi mezinárodním a vnitrostátním právem	106
9.4 Subjekty mezinárodního práva	107
9.4.1 Suverénní státy	107
9.4.2 Mezinárodní organizace	107
9.4.3 Specifické entity	107
9.4.4 Jednotlivci – fyzické osoby	107
10. KAPITOLA: MEZINÁRODNÍ VZTAHY A MEZINÁRODNÍ INSTITUCE	111
10.1 Mezinárodní vztahy jako vědní obor	112
10.2 Mezinárodní instituce	113
10.2.1 Organizace spojených národů (OSN)	113
10.2.2 Rada Evropy	115
10.2.3 Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD)	117
10.2.4 Organizace Severoatlantické smlouvy (NATO/OTAN)	118
10.2.5 Organizace islámské spolupráce	121

11. KAPITOLA: EVROPSKÁ UNIE	125
11.1 Charakteristika Evropské unie	126
11.2 Prameny práva Evropské unie	126
11.2.1 Primární právo EU	126
11.2.2 Sekundární právo EU	126
11.3 Evropská integrace	127
11.4 Členství v Evropské unii	128
11.4.1 Vstup do Evropské unie	128
11.4.2 Vystoupení z Evropské unie	129
11.4.3 Vstup České republiky do Evropské unie	129
11.5 Symboly EU	130
11.6 Základní instituce Evropské unie	130
11.6.1 Evropský parlament	130
11.6.2 Evropská rada a Rada EU	131
11.6.3 Evropská komise	132
11.7 Další orgány a instituce EU	133
11.7.1 Evropský soudní dvůr	133
11.7.2 Evropská centrální banka	134
11.7.3 Účetní dvůr	134
11.7.4 Hospodářský a sociální výbor a Výbor regionů	134
11.7.5 Parlamenty členských států	134
11.8 Politologické zvláštnosti institucionálního uspořádání Evropské unie	134
11.8.1 Rozdělení pravomocí mezi Evropskou unií a členskými státy	135
11.8.2 Koncepce oboustranné flexibility	136
11.8.3 Občanská iniciativa	136
11.8.4 Komitologie	136
12. KAPITOLA: EXKURS – APLIKOVANÁ ETIKA V POLITICE	140
12.1 Pojetí lidské svobody	141
12.1.1 Právo na život	141
12.1.2 Člověk jako svobodná (a společenská) bytost	142
12.1.3 Čím se člověk nechává vést	143
12.1.4 Zákonné hranice lidské svobody	143
12.1.5 Dobré mravy	144
12.2 Politická vina (odpovědnost)	146
12.2.1 Kriminální odpovědnost (judiciální vina)	147
12.2.2 Politická odpovědnost	147
12.2.3 Morální odpovědnost	147
12.2.4 Metafyzická odpovědnost	148
12.3 Legalita a legitimita moci z hlediska aplikované etiky	148
Glosář	151
Seznam literatury	153
Vzorový test	154

Seznam obrázků

Obrázek 1 Ideologický trojúhelník	29
Obrázek 2 Demokracie a totalitarismus	38
Obrázek 3 Demokracie, totalitarismus a autoritářské režimy	39

Seznam tabulek

Tabulka 1 Aristotelova klasifikace státních zřízení

35

Značky a symboly v učebním textu

Struktura distančních učebních textů je rozdílná již na první pohled, a to např. v zařazování grafických symbolů – značek.

Specifické grafické značky umístěné na okraji stránky upozorňují na definice, cvičení, příklady s postupem řešení, klíčová slova a shrnutí kapitol. Značky by měly studenta intuitivně vést tak, aby se již po krátkém seznámení s distanční učebnicí dokázal v textu rychle a snadno orientovat.

Definice

Upozorňuje na definici nebo poučku pro dané téma.

Příklad

Označuje příklad praktické aplikace učiva včetně řešení.

Otázky k procvičení a úkoly

Označuje otázky a úkoly s postupem řešení na konci kapitoly.

Klíčová slova

Upozorňuje na důležité výrazy či odborné termíny nezbytné pro orientaci v daném tématu.

Shrnutí kapitoly

Shrnutí kapitoly se zařazuje na konec dané kapitoly. Přehledně, ve strukturovaných bodech shrnuje to nejpodstatnější z předchozího textu.

Úvod

Tento učební text je základní učební oporou pro studium předmětu Politologie a mezinárodní vztahy na Vysoké škole ekonomie a managementu, a. s. Nemá větší ambice než být základní oporou výuky, tedy jednou z jejích součástí, a to v míře, jakou umožňuje rozsah tohoto textu. Na zhruba 160 stránkách je zde představen obor politologie a jeho základní témata, a to se zdůrazněním těch prvků, které jsou nebo mohou být užitečné i pro osoby, jež se politologií jakožto oborem zabývat neplánují. Pro zájemce o hlubší vhled do zde představených témat je za každou kapitolou uveden seznam další relevantní literatury, odkazující zejména na základní učebnice politologie a příbuzných oborů, které jsou k dispozici v českém jazyce (práce českých autorů i překlady). S případnou další, zejména zahraniční literaturou zájemcům rád pomůže autor tohoto textu. Především studentům v kombinované formě studia lze jenom doporučit, aby se při studiu nespokojili pouze s tímto textem a zhuštěnými přednáškami, ale aby si znalosti rozšířili i s pomocí některé ze základních učebnic oboru: ze stručných lze doporučit (obtížněji dostupnou) knížku L. Novotného, solidní přehled oboru (včetně témat, kterým se zde nevěnujeme a které tak lze pro účely zkoušky přeskočit) obsahuje standardní učebnice kolektivu autorů pod vedením L. Cabady a M. Kubáta, nejenom grafickou přehledností pak vyniká učebnice anglického politologa A. Heywooda, která u nás vyšla v překladu (a s ní i monografie o politických ideologiích) – ta se ale, bohužel, nevěnuje specificky českému prostředí. V oblasti mezinárodních vztahů pro naše účely v zásadě postačuje výklad Š. Waisové ve zmiňované učebnici Cabady a Kubáta (zájemce však lze odkázat i na její monografii), do mezinárodního práva veřejného pak velmi srozumitelně uvádí H. Ch. Scheu. Pro zkoušku samotnou však není nastudování žádné z těchto učebnic nezbytné.

Pro druhé vydání této učební pomůcky nastalo několik změn. Tou nejvýraznější je rozšíření (či spíše vytvoření) autorského kolektivu o Cyrila Svobodu, který se na výuce politologie a dalších souvisejících předmětů na VŠEM rovněž podílí. Text byl doplněn a rozšířen zejména na místech, která se podle zkušeností z výuky ukazují jako klíčová pro splnění účelu výuky tohoto předmětu na škole, jež je jinak zaměřená spíše na ekonomické disciplíny: tedy poskytnutí základního přehledu o institucionálním rámci současného společenského (a tím pádem i ekonomického) uspořádání. Nejvýrazněji proto byly rozšířeny a přepracovány původní kapitoly 7 až 9, které jsme pro velký rozsah v tomto vydání rozdělili na vícero kapitol (7 až 11).

Na základě zkušeností z výuky i s cílem reflektovat změny, které od druhého vydání učebního textu nastaly, připravili jsme jako jeho autoři jeho další, již třetí vydání. Text byl aktualizován všude tam, kde to bylo potřebné, a rozšířen také o novou kapitolu 12, kterou tvoří exkurs do problematiky aplikované (politické) etiky z pera C. Svobody. Celkovou redakci má na svědomí nadále původní autor, P. Brezina, samotný obsah jednotlivých kapitol je však již dílem společným. Hlavního autora toho-kterého textu však čtenář nadále pozná: rozvláčnější styl P. Breziny totiž stojí v kontrastu s konciznějším a úspornějším stylem C. Svobody. Oba jsme se rovněž snažili doplnit původní text o správné odkazy na literaturu, z níž jsme při jeho tvorbě čerpali – ne vždy a všude ovšem s plným úspěchem. Čtenáře proto prosíme: berte si příklad pouze z těch částí této učební pomůcky, kde se nám to podařilo.

Oba věříme, že i ve své třetí podobě bude tato učební pomůcka nadále spolehlivým a oblíbeným zdrojem základních informací a poznání pro studenty.

V Praze v září 2022

Peter Brezina a Cyril Svoboda

1

---

kapitola

Politika a politologie

1. kapitola

Politika a politologie

Úvod

Tato kapitola uvádí do problematiky, které se předmět Politologie a mezinárodní vztahy věnuje. Obsahuje vymezení základních pojmů politologie jako vědy o politice (politické vědy) a také nástin toho, co patří do oboru zkoumání této vědy a jaký je její vztah k jiným společenským vědám.

Cíle kapitoly

- Načrtnout základní pojmový rámec politologie jako vědy, její strukturu a její vztah k jiným společenským vědám.

1.1

Co je politika?

Vymezit si obsah základních pojmů, kterými se budeme v dalším textu zabývat, bývá dobrým prvním krokem jakéhokoli pojednání a zejména pak studijního textu. Ústředním pojmem tohoto studijního textu a předmětu, jemuž se věnuje, je *politika*. Toto slovo pochází z řečtiny, přesněji z řeckého slova *polis*, kterým se označoval starověký řecký městský stát (viz Heywood, 2008, s. 23) – připomeňme totiž, že starověké Řecko netvořilo jednolitou říši jako později Řím, ale bylo složeno z velké řady jednotlivých městských států, z nichž nejznámější byly Atény a Sparta. Jako *politiku* lze pak v obecném smyslu označit ty záležitosti, které se týkají celého takového státního společenství a nikoli jenom jednotlivých rodinných domácností, které jej tvoří. Již v řecké antice přitom myslitelé poznali, že politika ve smyslu života v lidském společenství a jeho ovlivňování je člověku bytostně vlastní. Aristotela to ostatně vedlo ke konstatování, že člověk je „tvor politický“, ba dokonce že člověk, který není schopen života v lidské obci, je buďto zvíře, nebo bůh (Politika, 1253a).

Za *politiku* tak můžeme považovat *zařizování věcí veřejných* (Heywood, 2008, s. 24). To nám však k jejímu pochopení příliš nepomůže, neboť jsme právě pouze nahradili jeden neurčitý pojem neurčitým pojmem jiným. Přesto je i toto dílčí vymezení přínosné, protože explicitně zdůrazňuje *veřejný* charakter politiky. A ačkoli tedy můžeme metaforicky mluvit o různých politických jevech i v soukromé sféře, například v rodinné domácnosti (manžel si tak třeba může stěžovat, že má v „rodinném parlamentu“ „příliš málo hlasů“), *politice* jako takové je vlastní spíše onen veřejný rozměr.

Vraťme se ale k vymezení politiky. Nenabízí-li nám příliš mnoho odpovědí původní jazyk tohoto pojmu, možná pomůže „latina“ moderní doby a vědy, tedy jazyk anglický. Ostatně i institucionalizovaná politologie, jak si řekneme za chvíli, vznikla původně na amerických a britských univerzitách. Pohled do angličtiny je však, alespoň na první pohled, více matoucí než osvětlující: ekvivalentem českého pojmu „politika“ není jeden, ba ani dva, ale rovnou *tři* pojmy anglické. Je to však skutečně komplikace? Neříká nám tato složitost spíše to, že pohled na politiku nelze příliš zužovat a že jde o vskutku multidimenzionální fenomén?

Podívejme se tedy na *politiku* optikou anglického pojmosloví – ostatně, jak zdůrazňuje Rosůlek (in Cabada a Kubát, 2007, s. 46–47), toto *trojdimenzionální pojetí politiky* se uplatňuje také mimo anglofonní prostor:

DEFINICE

Politika jako institucionální prostředí (*polity*)

Normativní a strukturální aspekty politického řádu a podmínky, v nichž se politika jako činnost (*politics*) uskutečňuje.

Politika jako činnost (*politics*)

Činnost, kterou se tvoří a prosazují (formalizovaná) pravidla a (neformalizovaná) usměrnění, jimiž se řídí daná lidská společnost.

Politika jako obsah (*policy*)

Obsah politické činnosti (*politics*) včetně jejího cíle či účelu.

Obvyklou obtíž s definováním velmi obecných pojmů v češtině v případě politiky tedy navíc ještě prohlubuje víceznačnost tohoto slova: používáme jej někdy jak k označení onoho prostředí a rámce, kde se politická činnost odehrává („řemeslo pověsil na hřebík a šel do politiky“), tak (mnohem častěji) k označení této činnosti samotné („místo poctivé práce dělají politiku“) a rovněž k označení obsahu tohoto snažení („energetická politika této vlády je žalostná“).

Prvním základním rozměrem politiky je tedy její institucionální rámec: Jakou podobu mají základní politické instituce? Na základě jakých kritérií se personálně obsazují? Jaké jsou mezi nimi institucionální vztahy? Ve zkratce a s Rohem (dle Cabada a Kubát, 2007, s. 47) řečeno: za jakých podmínek se celé politické konání odehrává? Druhým základním rozměrem politiky je dimenze její obsahové náplně (Cabada a Kubát, 2007, s. 48): Jaké cíle v oblasti věci obecného zájmu sledujeme? Jaké prostředky k jejich dosažení používáme? Jaké zájmy chráníme? Třetím, zřejmě nejvýznamnějším (ale také nejhůře studovatelným) rozměrem politiky je samotná politická činnost, tedy tvorba rozhodnutí a pravidel, hledání partnerů a vymezování se vůči oponentům, vládnutí a jeho opoziční kritika atd. – tedy vlastně procesní dimenze politiky (Cabada a Kubát, 2007, s. 47)

Nejpřesnějším vymezením by tak vlastně bylo, že politika je uskutečňování politiky (*policy*) prostřednictvím politiky (*politics*) v rámci politiky (*polity*). Od definice příliš obecné jsme se tak dostali k definici v podstatě kruhové. Přesto je i tato definice užitečná. Ukazuje nám totiž tři základní dimenze toho, čemu se chceme dále věnovat, a nutí nás zamyslet se nad tím, kterým směrem toto naše snažení povede. A zamyslíme-li se nad tím, co se nám běžně jako politika (a politologie) prezentuje z televizních obrazovek a jiných populárních médií, snadno dojdeme k závěru, že jejím jádrem, a tedy i základem jejího studia je právě obsahová dimenze politiky.

Tento dojem by však nebyl úplně správný. Obsahový rozměr politiky je samozřejmě klíčový – je to ostatně to, oč „běží.“ Při jejím studiu jsou však důležitější ostatní dva její rozměry, tedy rozměr procesní a rozměr institucionální. Neboť zatímco *obsah* politiky je záležitostí do značné míry odborná, politicky zajímavým jej činí právě jeho prosazování v politickém *prostředí* a politickými *prostředky*. I v tomto textu se proto budeme zabývat spíše *činností* politických aktérů než tím, k čemu (obsahově) směřuje. A zejména se podíváme na *prostředí*, v němž se tato činnost uskutečňuje, včetně formálních předpokladů a náležitostí této činnosti.

Definice proto nakonec raději nechme stranou. Podívejme se spíše, čeho se ona politická činnost (tedy politika jako *politics*) týká nebo týkat může. Anglický politolog Andrew Heywood, jehož dvě učebnice vyšly i v českém překladu, tak rozlišuje hned několik podob politiky (Heywood 2008: 23–32):

- politika jako umění vládnout,
- politika jako věci veřejné,
- politika jako kompromis a konsens,
- politika jako moc a rozdělování zdrojů.

Nad každou z těchto podob se nejprve krátce zamyslíme.

1.1.1 Politika jako umění vládnout

Politiku lze tedy chápat úzce jako činnost omezenou na vládnutí, řízení státu. V tom případě i její institucionální rozměr (*polity*) vymezuje celé její pole působnosti, a to až v té míře, že ji právě prostřednictvím této dimenze můžeme vymezit. Politika by tak byla *to, čemu se věnují politici* a snad také někteří státní úředníci a lidé je přímo ovlivňující, jako třeba lobbisté. Vše ostatní, od společenských organizací přes vzdělávací a vědecké instituce až po celou hospodářskou sféru, stojí vně takto úzce chápané politiky (viz Heywood, 2008, 23–24). Jako by se politika omezovala na vládu, parlament a radnice, a v jiných prostředích působila více či méně nepatříčně. Z vědeckého hlediska je takovýto pohled nepřesný, neboť klade ostrou hranici tam, kde ji nelze empiricky pozorovat. Přesto však jde o pohled významný a ve veřejném diskurzu se velmi často objevuje – „*Nejsme jako politici, makáme!*“ hlásaly ještě nedávno billboardy po celé ČR.

1.1.2 Politika jako věci veřejné

Širší pohled nahrazuje důraz na *vládnutí* důrazem na *správu věcí veřejných*, což lze ilustrovat drobným terminologickým posunem: anglické *government* je nahrazeno pojmem *governance* (Heywood, 2008, s. 24). V této optice již není podstatné, zda předmětná činnost je činností „politiků“, ale pouze zda má onen veřejný rozměr, o němž jsme již výše řekli, že je pro politickou oblast již od antiky příznačný. Zde se tedy nerozlišuje mezi (institucionálně vymezeným) *politickým* a *ne-politickým*, ale spíše mezi *veřejným* a *soukromým* (Heywood, 2008, s. 26–27). A spíše než ostré rozlišení se uznává jejich prolínání, kdy například různé spolky jsou na jedné straně projevem soukromé iniciativy jednotlivců, současně však mohou sehrávat zajímavou roli i ve veřejné sféře.

1.1.3 Politika jako kompromis a konsens

Z jiné strany se můžeme při pohledu na politiku pokusit od jejího institucionálního rámce odhlédnout a zaměřit se výrazněji na její obsahovou a zejména procesní stránku. Tak můžeme s Heywoodem (2008, s. 28–29) v politice vidět hledání řešení a společných cílů společenství, způsob řešení sporů a nacházení sdílených postojů. Právě v tomto smyslu je politika oním „uměním možného,“ jak se přinejmenším od dob kancléře von Bismarcka velmi často popisuje. Jiný slavný výrok (pruského generála a válečného teoretika Carla von Clausewitze), charakterizující válku jako „provádění politiky jinými prostředky“, zase ukazuje, že základní alternativou *politického* řešení sporů je jejich řešení *násilné*. Jistě, i podle von Clausewitze je i válka způsobem realizace politiky, a právě touto optikou lze nepochybně nahlížet celou řadu konfliktů v minulosti i současnosti. Jde však o způsob ne-obvyklý, *jiný*, pro běžnou a každodenní politickou činnost nevhodný. Základem běžné politické činnosti totiž musí být spíše sladování různých zájmů v daném politickém společenství s tím, že se každému z nich přisoudí relativní váha podle jeho významu pro blahobyt a přežití daného společenství (Crick, 1962, s. 16–17). Výsledkem politické činnosti tak obvykle není absolutní vítězství jednoho z různých pohledů, ale spíše kompromis či konsens mezi nimi. *Kompromisem* přitom rozumíme dohodu s ústupky na všech stranách, a to obvykle již v konkrétní oblasti, zatímco *konsens* označuje širokou shodu týkající se podstatných základních principů, díky které se spor redukuje na dílčí parametry či podrobnosti hledaného řešení – konsenzem tak v nedávné době byla vůle všech relevantních politických stran zavést v ČR přímou volbu prezidenta republiky, kompromisem pak výsledná podoba tohoto institutu.

1.1.4 Politika jako moc a rozdělování zdrojů

Poslední z Heywoodových podob politiky je zápas o moc a kontrolu nad společnými zdroji (2008, s. 29–31). V této optice lze dokonce politiku s mocí jako takovou (kterou si podrobněji vymezíme za chvíli) ztotožnit. To by ale nebylo úplně správné – na to je ostatně politika, jak jsme si ukázali hned na začátku této kapitoly, příliš mnohorozměrný jev. Přesnější bude říci, že politika se bytostně *týká* moci, jakož i produkce, distribuce a využívání zdrojů, které mají omezenou povahu a jsou pro existenci lidského společenství potřebné. Politika v tomto smyslu je zápasem či bojem o nedostatkové zdroje, který se vede jakýmkoli mocenskými prostředky, konsens a kompromis jsou pouze možnými podobami (dílčími) výsledků tohoto boje. Toto pojetí politiky tak lze označit za nejširší, empirické, neutrální, realistické – ale také za cynické či mechanické. Podle kritiků tohoto pojetí, v čele s věhlasným francouzským sociologem a politologem R. Aronem, je však mocenské pojetí politiky neadekvátní: v něčem příliš široké, v něčem příliš úzké. Moc se totiž neomezuje na politiku – trenér hokejového družstva, stavbyvedoucí nebo třeba rektor vysoké školy, ti všichni mají velkou moc, kterou ovšem sotva lze označit za politickou. A naopak, jak lapidárně konstatuje právě R. Aron: kdo v politice nevidí aspekt boje o moc, je naivní; kdo tam vidí jen tento aspekt, je pomýlený (dle Novák, 2019, s. 53).

V rámci studia (úvodu do) politologie nebude naším úkolem se k jednomu z těchto pojetí přiklonit. Je a bude však důležité uvědomovat si různost těchto pohledů, kterou bychom při studiu jednotlivých podrobností snadno mohli ztratit ze zřetele.

1.2 Co je politologie?

Na rozdíl od politiky nemáme v případě politologie s definicí žádný větší problém. Politologie je jednoduše věda, která se zabývá studiem politiky a politických jevů. Jako samostatný vědní obor se ustavila v USA až koncem 19. století a v Evropě dokonce až v polovině 20. století (Novák, 2019, s. 29–30), její kořeny však sahají do hluboké minulosti.

1.2.1 Platón a Aristoteles

Prapočátky politologie jakožto vědeckého zkoumání politiky můžeme se Skovajsou (in Novák, 2019, s. 84an.), ostatně podobně jako v případě jiných věd, nalézt již v antice. Spíše než politologie

v moderním smyslu se zde nicméně rodí politická *filosofie* jakožto specificky filosofický postoj k politickému životu. Nejvýraznějšími projevy tohoto postoje jsou dvě stěžejní díla největších filosofů antiky, Platóna a Aristotela. V dialogu *Ústava* Platón rýsuje podobu ideálního státu ztělesňujícího nejspravedlivější politické uspořádání. Spravedlivost zde však neznamená rovnost, ale spíše *přiměřenost* – každý má činit to, co mu náleží. Vládcí tedy mají vládnout, ti, kteří mají jejich příkazy vykonávat a dbát na pořádek ve společnosti, mají tyto své povinnosti poslušně plnit, a ostatní, kteří se nevěnují politice ale pouze svým soukromým záležitostem, se mají podřídit vůli prvních dvou uvedených skupin. Roli vládců přitom přisoudil filosofům.

Platónovo dílo je tak zřejmě nejstarší podobou jednoho ze základních přístupů ke zkoumání politiky, a to přístupu *teoretického* či *spekulativního*. Naproti tomu Aristotelovo dílo je dílem mnohem více *empirickým*. Jeho spis *Politika* sice obsahuje i řadu teoretických poznatků (včetně již zmiňované teze o přirozenosti lidského života v obci), současně však se svými žáky shromáždil a zanalyzoval ústavy zhruba 170 řeckých obcí a při svých úvahách z těchto empirických poznatků vycházel. Z tohoto komparativního soupisu se do dnešních dní dochoval bohužel pouze drobný fragment, empiricky podložené Aristotelovy úvahy však tvoří základ politické filosofie (a vlastně i vědy) dodnes (Skovajsa in Novák, 2019, s. 86–89).

1.2.2 Machiavelli

V moderní době bývá za počátek moderní politické filosofie považováno dílo Niccolò Machiavelliho (Skovajsa in Novák, 2019, s. 93–94). V jeho spise *Vladař*, který poprvé vyšel v roce 1531, se odráží pohnutá doba jeho vzniku – Itálie byla rozdělena na bezpočet drobných i větších států a státečků, které mezi sebou vedly neustálé spory a války. Hledání ideální podoby vlády se tak zdálo vzdálenou utopií, mnohem přínosnějším a potřebnějším se jevílo hledání funkčního *způsobu* vládnutí. Právě to ve *Vladaři* Machiavelli nabízí: pragmatický až cynický popis toho, jaké vlastnosti by vladař, pevnou rukou udržující pořádek v zemi, měl mít. Někteří dnešní autoři sice považují tento Machiavelliho spis spíše za parodii a satiru, to však nijak nesnižuje jeho význam v dějinách politického myšlení.

1.2.3 Společenská smlouva

Další díla moderní politické filosofie se zabývají například tématem tzv. společenské smlouvy, tedy teorií toho, proč jsou lidé podřízení státu a jeho moci. Na jedné straně stojí Thomas Hobbes a jeho dílo *Leviathan*, které vzniklo v polovině 17. století na pozadí zkušenosti s krvavou občanskou válkou v Anglii a staví na silné moci suverénního panovníka (Skovajsa in Novák, 2019, s. 94), která jediná dokáže takovému krveprolití zabránit (a právě proto lidé onou „společenskou smlouvou“ zakládají stát, jemuž se podřizují), na straně druhé John Locke a jeho (dvě a o několik desetiletí mladší) *Pojednání o vládě*, v nichž (přesněji v tom druhém) se společenská smlouva popisuje jako omezení svobody občanů, ale také veřejné moci (Skovajsa in Novák, 2019, s. 97). V tomto i následujícím období se studium politiky do značné míry překrývalo a prolínalo se studiem práva a například dílo Charlese de Montesquieu *O duchu zákonů* lze považovat za dílo právnícké i politologické, ačkoli politologie jako věda nebyla v době jeho vzniku (v polovině 18. století) ještě ani zdaleka ustavena. Skutečným předznaměním vzniku institucionalizované politologie jsou však až některá díla z 19. století – ve dvoudílné knize *Demokracie v Americe* (1835 a 1840) Alexis de Tocqueville popisuje a analyzuje politický režim rodičích se Spojených států amerických, v knize *Úvahy o vládě ústavní* (1861) analyzuje John Stuart Mill zastupitelskou demokracii jako jediný státoprávní režim způsobilý zaručit individuální práva občanů (Novák, 2019, s. 32).

1.2.4 Právo a politologie

Vazba politologie na právo přitom přetrvává dodnes: zejména na evropském kontinentu patří mezi tradiční podobory ústavního práva *státověda* jakožto jeho obecná část, jejíž předmět se s politologií do značné míry překrývá. Právnik Pavel Holländer spatřuje rozdíl v tom, že politologie je věda spíše sociologická (a zabývá se tedy reálnými vztahy mezi politickými subjekty a institucemi), zatímco státověda je věda právní a zaměřuje se na instituci státu, jakož i formální a normativní aspekty existence politických institucí (Holländer 2009: 14). I v tomto textu budeme právním aspektům politiky věnovat velkou pozornost.

1.2.5 Politologie jako věda

Politologie má však nejenom jinou optiku, ale také jiný záběr. Již tradičně se při členění politické vědy vychází z členění přijatého v roce 1948 v rámci UNESCO (viz Novák, 2019, s. 37an.):

- politická teorie a filosofie,
- zkoumání politických institucí (mocenské instituce, formy vlády, politické režimy...),
- zkoumání politických aktérů (politické strany, zájmová sdružení, volební systémy...),
- mezinárodní vztahy.

Prostřední dva okruhy témat se někdy označují také slovy *politická sociologie*, což je tedy označení takřka synonymní s pojmem *politologie* – a dodejme, že politologie v mnohém vychází třeba i z díla Maxe Webera, jednoho ze zakladatelů sociologie. Vedle toho se za součást politologie někdy považuje také *správní věda* stojící na pomezí politologie a práva. Novák (2019, s. 37) pak uvádí, že po osamostatnění správní vědy z druhé uvedené skupiny se jádrem politické sociologie stalo to, co ve druhé a zejména třetí skupině zbylo, přičemž v tomto pojetí se politologie či politická věda člení takto:

- politická teorie,
- politická sociologie,
- správní věda,
- mezinárodní vztahy.

Právě takto pojatá politická sociologie je pak politikou v užším slova smyslu.

Od svých „sesterských“ disciplín se politologie liší zejména předmětem svého zájmu. Jejich vztah lze nejlépe popsat jako vzájemné ovlivňování, často umocněné personálním propojením těchto věd. Politologie i sociologie tak považují za „svého“ například Raymonda Arona, s (ústavním) právem se zase politologie dělí například o Giovanniho Sartoriho. Toto prolínání je patrné také v českém prostředí: mezi politiky tak běžně řadíme právníky P. Pitharta, J. Kyselu či J. Wintra, jednu z prvních českých učebnic politologie pak napsali K. Adamová a L. Křížkovský.

Zbývá nám tak otázka, jaký charakter má politologie jako věda: je spíše empirická, nebo spekulativní; je spíše deskriptivní („jak to je?“), nebo preskriptivní („jak to má být?“)? Řekli jsme si již, že toto základní rozlišení se objevuje již v antice a lze s jeho pomocí odlišit tradici platónskou a aristotelskou. V celé historii zkoumání politiky a přemýšlení o ní se oba přístupy střídají a prolínají a nejinak je tomu i v institucionalizované politikologii jakožto společenské vědě. Ta tak zahrnuje jak badatele spíše teoretické, tak ty, kteří kladou mnohem větší důraz na empirické zkoumání. Velmi podstatná část oborového studia politologie se ostatně věnuje právě studiu různých výzkumných metod. To my zde pomineme. Uzavřeme jenom, že politologie jako věda zahrnuje přístupy jak teoretické, tak empirické, a obojí se velmi často prolíná.

1.3

Některé základní politologické pojmy

Na závěr této úvodní kapitoly se podíváme na několik základních pojmů, které jsou pro politikologii klíčové, a přesto se k nim v dalších kapitolách tohoto textu již spíše nedostaneme. Jde především o pojmy, které lze označit za základní charakteristiky *obsahového* rozměru politiky (*policy*), jsou však samozřejmě podstatné i v jiných ohledech.

1.3.1 Moc

Prvním z těchto základních pojmů je *moc*. Právě *moc*, konkrétněji *politickou moc*, lze podle řady politikologů považovat za ústřední kategorii politologie vůbec. S politikou a jejím studiem tedy bytostně souvisí. Podle klasického pojetí z pera jednoho z otců moderních společenských věd Maxe Webera je *moc* „asymetrický vztah mezi nejméně dvěma jednajícími subjekty, přičemž chování jednoho závisí na iniciativě, přání nebo příkazu druhého“ (Adamová a Křížkovský 2004: 136). Je to tedy jakýsi rub

a nutný průvodní rys lidské svobody jednat, přirozeně vyplývající z lidské existence v organizované („politické“) společnosti.

DEFINICE

Moc (podle Maxe Webera)

Schopnost prosadit svou vůli, a to i proti vůli jiných.

Spíš než toto obecné vymezení moci jako sociální kategorie je však pro politologii důležité Weberovo pojetí *panství*. Tím rozuměl takovou moc, která se neopírá o prostý nátlak, ale naopak vychází z uznání své oprávněnosti. Jde tedy o moc uplatňovanou *legitimně*, což je další ze základních pojmů, k němuž se dostaneme za chvíli. Zde je důležité, že právě podle zdroje této oprávněnosti či legitimacy Weber (podle Novák, 2019, s. 56.) rozlišuje tři podoby panství:

- panství *tradiční* se opírá o autoritu vycházející z tradic, z víry ve správnost a opodstatněnost existujícího řádu, který neradno měnit – vždyť „tak se to dělá odnepaměti!“,
- panství *charizmatické* se naproti tomu opírá o jedinečné osobní vlastnosti a přitažlivost (tedy právě „charizma“) nositele moci,
- panství *racionální* či *legální* se konečně opírá o důvěru v racionální a pravidly se řídící jednání nositelů veřejné moci; jeho základem je *byrokracie*, tedy hierarchicky strukturovaný systém rozhodovacích procesů založených na formálním právu a materiální odbornosti.

Weberovo pojetí moci a panství je klasické, pomíjí však některé aspekty moci, které se zejména v současnosti ukazují být snad ještě významnější než ty její stránky, na něž se zaměřil již Weber. Kromě moci zaměřené na přímé ovlivňování lidského jednání prostřednictvím *rozhodování* tak lze především identifikovat také její „skrytou tvář“, kterou je *ovlivňování agendy*, tedy kontrola toho, jaké problémy lze vůbec k rozhodování předložit, jaká témata se ve veřejném prostoru vůbec řeší (Heywood, 2008, s. 30).

A ještě jednu podobu moci můžeme v dnešní společnosti identifikovat. Je jakousi extenzí té poslední zmíněné, díky své odtažitosti od rozhodovací podoby moci však budí dojem, jako by se *moci* vlastně vůbec netýkala. Také se často nazývá mocí *měkkou*, neboť působí skrytě a bez donucení. Jde o moc v oblasti *myšlení*, o jeho *ovlivňování* či *kontrolu*. Média, PR agentury, propaganda, ale zejména celý systém školství – to vše jsou prvky prostředí využívajícího právě tuto podobu moci.

1.3.2 Autorita

Již v předchozích odstavcích jsme zmínili také pojem *autorita*. Ten může vyjadřovat jak jistou vlastnost, tak konkrétní osobu, které tato vlastnost náleží. Druhý zmíněný význam je však spíše významem přeneseným, zaměříme se proto na ten první.

DEFINICE

Autorita

Vlastnost osoby, sociální role, úřadu nebo vlády, která autorizuje, tedy činí legitimními rozhodnutí a příkazy vydané jménem této osoby, sociální role, úřadu nebo vlády. (Adamová a Křížkovský, 2004, s. 139)

Autorita tedy souvisí s *oprávněním* rozhodovat, s formálním uplatňováním moci. Právě autoritativní charakter rozhodnutí veřejné moci je tím, co odlišuje výše zmíněné *panství* od jakékoli jiné moci. I autoritu tak můžeme s Maxem Weberem rozlišovat právně racionální, tradiční a charizmatickou. Podstatné totiž je, že právě tímto rysem se liší legitimní výkon moci jednak od prostého donucení, jednak od argumentačního přesvědčování. Autoritativním rozhodnutím se totiž jeho adresát neřídí proto, že je přesvědčivé (ačkoli by pokud možno přesvědčivým býti mělo), ale jenom a právě proto, že se opírá o autoritu jakožto nezpochybňované zdůvodnění. Autorita se tedy projevuje pouze ve specifickém vztahu, a to u nositele autority rozhodováním a udílením příkazů, u jeho protějšku souhlasem a úctou k nositeli autority. Může přitom být přímo spojena s formální pozicí svého nositele nebo být

také na jeho pozici zcela nezávislá – mluvíme tak o autoritě *formální* a *neformální* (Adamová a Křížkovský, 2004, s.140–142).

1.3.3 Legalita a legitimita

V předchozím textu jsme se opakovaně setkali s pojmem *legitimita*: legitimní je panství na základě příslušného odůvodnění své existence, legitimita je rovněž zdrojem politické autority. *Legitimita* je tedy pojem hodnotící, který popisuje odůvodnění či oprávněnost vládnutí. V jeho jádru je morální či racionální rozlišující princip, na základě kterého dochází k akceptaci vládnutí nebo konkrétních rozhodnutí vládnoucích osob, případně na základě kterého lze jejich odůvodněnost vůči podřízeným subjektům nárokovat. Legitimita se přitom může v čase měnit: závažné rozhodnutí přijaté vládnoucí skupinou krátce po ustavení vlády po volbách lze považovat bezesporu za legitimní, totéž rozhodnutí přijaté krátce před volbami (v nichž lze důvodně očekávat odstavení této skupiny od moci) je legitimní mnohem méně.

Naproti tomu *legalita* je pojem spíše popisný a neutrální. Označuje totiž pouhou *zákonnost*, tedy soulad vládnutí či konkrétního rozhodnutí s formálními požadavky právního řádu. Nerozlišujeme tedy větší či menší legalitu, naopak lze vždy relativně přesně rozhodnout (pomineme-li pověstné právnícké spory), zda dané rozhodnutí bylo či nebylo legální. Stejně tak není legalita podmíněná časem nebo jinými vnějšími okolnostmi, ale pouze případnými změnami v právním řádu.

Shrnutí kapitoly

- Pojem „politika“ má mnoho významů, přičemž ten nejdůležitější označuje činnost, kterou se tvoří a prosazují pravidla řídící lidskou společnost. Politiku tak lze vnímat omezeně jako vrchnostenské záležitosti, ale také šířeji jako zařizování věcí veřejných. Politologie jako věda o politice studuje politiku ve všech jejích rozměrech a podobách, tradičně se nicméně zaměřuje na politickou teorii, politické instituce, politické aktéry a mezinárodní vztahy.

Klíčová slova

- politika
- moc
- politologie
- autorita
- legitimita

Otázky s možností výběru odpovědí

1. Politika je:
  - a. činnost, která se zaměřuje na vládnutí,
  - b. synonymem pro korupci,
  - c. předmětem zkoumání politické vědy,
  - d. díky Maxi Weberovi jednoduše vymežitelný pojem,
  - e. zvuk linoucí se z hodinářství.
2. Politologie:
  - a. zahrnuje studium politických stran a jiných politických aktérů,
  - b. považuje právní vědu za pavědu,
  - c. zavrhuje jakékoli teorie, které se neopírají o empirický výzkum,
  - d. se prolíná s jinými společenskými vědami,
  - e. patří mezi nejstarší samostatné vědecké disciplíny.